

NAMIK KEMAL'İN İBRET GAZETESİNDE SIRALADIĞI SOSYAL TENKİTLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Hüseyin DOĞRAMACIOĞLU*

ÖZET

Namik Kemal, İbret gazetesinde sosyal tenkitler yapmış ve toplumsal problemlere çözüm önerileri sunmuştur. Özellikle sosyal eğitim, aile, tembellik, kültürel yozlaşma ve modernleşme gibi konularda günümüze ışık tutan bir dizi makale kaleme almıştır. Bu makalelerdeki teklifler bir asır önce sıralanmasına rağmen günümüzdeki benzer problemleri aydınlatacak mahiyettedir. Bu yazılarda Avrupa'dan yeni dönen Namık Kemal'in Avrupa deneyimlerinden izler bulunmaktadır. Yazar, sık sık Avrupa'daki uygulamalara da değinerek gelişmenin ve modernleşmenin anahtarlarını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Namık Kemal, İbret Gazetesi, Sosyal Tenkitler Ve Çözüm Önerileri.

THE SOCIAL CRITIQUES AND SOLITION OFFERS WHICH NAMIK KEMAL HAS ENUMERATED IN NEWSAPAPER OF IBRET

ABSTRACT

Namik Kemal had made social critiques and had offered solition offers to social problems. Especially he had wrote a lot of articles that enlightened to this age about social training, family, indolence, culturel degenerate and modernizing. İn spite of this aticles were wrote an half age ego, it illuminate same problems in our time. İn these articles, there are some clues of experience of Namık Kemal who turned nearly from journey of Europe. Writer indicates the keys of the development and modernizing touching often on the applications in Europe.

Keywords: Namık Kemal, Newspaper of İbret, Social Critiques and Solition Offers.

Giriş

Namik Kemal, İbret gazetesinde olgunluk döneminin en verimli makalelerini yayınlamıştır. Bu makalelerinde özellikle sosyal alanda gördüğü aksaklıkları tenkit etmiştir. Ayrıca çocuk eğitimi, çevre kirliliği, görücü usulüyle evlilik, medeniyet, karı koca münasebetleri gibi konularda tenkitlerini ve çözüm tekliflerini dile getirmiştir. İbret gazetesinin ilk sayfasında düzenli olarak yazılar neşreden Namık Kemal bütün yazılarının altında *Kemal* ismini kullanmıştır.

Namik Kemal'in yazı hayatı Şinasi ile tanışınca farklı bir vadiye sürüklenir. O, belki de Şinasi'nin tesiriyle gazete çıkararak, Avrupa'da matbaa kuran, devrin aydınlarına yön veren bir kişilikle karşımıza çıkar. Tasvir-i Efkâr, Hürriyet ve İbret gazetelerindeki makaleleri ile devrine yön verir, geleceğe ışık tutar.

Namik Kemal, yirmi üç yaşında Şinasi'nin gözetiminde gazeteciliğe başlamıştır. Yirmi yedi yaşında Paris'te Hürriyet gazetesini idare etmiş ve otuz iki yaşında iken İbret gazetesinde

* Yard. Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, elmek: hdogramacioglu@myynet.com

topluma seslenmiştir. Ancak İbret gazetesi on dokuzuncu sayıda Namık Kemal'in "İstikraz" adlı makalesiyle Fuat Paşa'yı eleştirmesi üzerine dört aylığına kapatılmış daha sonra düzensiz aralıklarla tekrar çıkmıştır. Namık Kemal bu sıkıntılı süreçte sağlam fikirli ve toplumu bilgilendiren bir tavırla okuyucuların karşısına çıkmıştır. Sadece toplumu eleştirmekle kalmamış, olması gerekenleri de maddeler halinde ve sistematik bir yaklaşımla sıralamıştır.

Namık Kemal ve İbret Gazetesi

Namık Kemal, İbret'ten önce Diyojen gazetesinde düzensiz aralıklarla yazılar yayınlamaktaydı. 1870 yılında Avrupa'dan dönünce gençleri etrafında toplayıp bir gazete çıkarmak niyetindeydi. Ancak o dönemde gazeteler daha çok Rum asıllı kişilerin tasarrufunda bulunmaktaydı. Bu sırada Diyojen gazetesi kapatılınca Namık Kemal ve arkadaşları İstikbal adı altında bir gazete çıkarmak istemişler ancak Babîlî bu gazetenin çıkarılmasına izin vermemişti. Bu sırada Aleksan Sarrafyan İbret gazetesini 1870'te çıkarmaya başlamıştı. Ancak bu gazete 1871 sonunda kapatılınca Namık Kemal ve arkadaşları devreye girerek gazetenin imtiyaz hakkını almışlardır. 13 Haziran 1872'de Namık Kemal ve arkadaşları (Reşat, Nuri, Ebuzziya Tevfik, ve Mahir Beyler) bir bildiri yayımlayarak ilk sayıyı çıkartırlar. Bu tarihten itibaren İbret gazetesi Namık Kemal'in denetiminde çıkmaya başlamıştır.

(İbret'in 7. Sayısı. Bu sayıda N. Kemal'in Vefa-yı Ahd başlıklı yazısı bulunmaktadır.)

Namık Kemal ve arkadaşlarının yazılar neşrettiği İbret üzerine bugüne kadar ciddi bir çalışma yapılmamıştır. Bu hususu yıllar önce Tanpınar da belirtmiştir. Tanpınar, İbret gazetesinin bugüne kadar incelenmediğini, bâkir kaldığını belirttikten sonra Namık Kemal ve İbret gazetesi hakkında sözlerine şöyle devam eder:

“...mevzu adeta bâkir bulunmaktadır, denilebilir. Bu vesikalar tamamıyla tetkik edildiği zaman, birçok ve birbiriyle tezat hâlinde fikir cereyanlarına tesadüf edilecek ve belki de Namık Kemal'in dönüşü meselesi tenevvür edecektir.”¹

Tanpınar, Namık Kemal'in Paris'ten döndükten sonra fikirlerinde tezatlar yaşamış olabileceğini vurgulamaktadır. Ancak İbret'teki makalelerinde sistematik olarak tenkitlerini sıralayan Namık Kemal, sosyal hadiselerle mantıklı ve tutarlı çözümler sunmaktadır. Namık Kemal'in eserlerinde ortaya konulan düşünceler bir nüve şeklinde gazetede makalelerinde yer almaktadır. O, bir gazeteci kimliği ile sosyal hadiselerle bakmış daha sonra da romancı ve tiyatrocü kişiliği ile sosyal alanda gördüklerini roman ve tiyatrolarına yansıtmıştır.

¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, Edebiyat Üzerine Makaleler, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000, s. 230

“Namık Kemal dönemin en etkili gazetecisidir. Namık Kemal'in daha sonra edebî eserlerinde de tezahür edecek fikirleri önce makalelerinde yer alır.”²

Bu bakımdan İbret'teki makaleler Namık Kemal'in düşüncelerini ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır.

Sosyal Tenkitler ve Teklifler

1. Sosyal Eğitim

Namık Kemal, İbret'te sosyal eğitim üzerinde fazlaca durmuştur. O, Paris'ten döndükten sonra toplumun eğitilmesi meselesine eğilmiş ve tenkitlerini bazen istihza ederek bazen de ciddi bir üslupla sıralamıştır. Bununla ilgili bir makalesini koleranın salgın olduğu 1872 Haziran'ın sonunda kaleme almış ve o dönem doktorlarının kapuz ve patlıcan tüketilmesinin kolera açısından mahzurlu olduğunu belirtmeleri üzerine halkın bu uyarıyı dikkate almamalarından istihza ile bahsetmiştir. Makalesinin devamında camilerde Cuma hutbelerinde halkın eğitilebileceğini savunmuştur:

“Hıfz-ı sıhhat esbabında kusur, halkımızın lazıma-i şanı gibidir. Cenab-ı Hak saklasın, kolera zamanında bile bayağı ukalamızdan addolunan zevatı karpuz ve patlıcan yemekten mene muktedir olmak kaleler fethetmekten müşkül görünür. Bu ise ecel meselesince halkın zihninde takarrür eden bir yanlış itikattan neşet etmedir. Vaiz efendiler cevami-i şerifede kıssa-hânlık edeceklerine böyle dünya ve ahirete nafi ve hayat-ı millete kâfil olacak mesailden bahse himmet eyleseler efkâr-ı umumiyede mevcut olan bu yolda birçok su-i zehaplar pek çabuk mündefi olur.”³

Burada yazar, toplumun sadece okullarda değil farklı platformlarda da eğitilebileceğini öne sürmüştür. O, özellikle tenkitlerinin sonunda tekliflerini de sıralamıştır. Ona göre toplumun eğitilmesi için camilerde halka sağlıklı yaşama konusunda vaazlar verilmelidir. Ancak sosyal eğitimin sağlanması için modern okulların açılması gerekmektedir. Okul açmak için gerekli mali kaynağın millî ve kültürel yapımızda var olan sosyal dayanışmada gizli olduğunu İbret başlığı ile kaleme aldığı bir makalesinde şöyle belirtmektedir:

“Mesela yüz kişi bir yere toplansa da her biri hayır için günde iki kuruş verse yüz çocuk okutacak bir mektebin mülkümüzde idaresine kifayet edebilir. O çocuklar ise hiçbir vakit bir günde hayır için bir kuruş veremeyecek bir halde bulunmaz.”⁴

Yazar, sosyal dayanışmanın önemine dikkat çekerken her şeyi devletten beklemenin yanlışlığına değinmektedir. Bizim okul yapmak bir yana, başladığımız okulları bile tamamlayamadığımızı belirtmektedir:

“Bir mektep yapmadık. Hatta bu kadar himmetler, bu kadar akçelerle vücuda gelen Darüşşafaka'yı bile nakıs bıraktık. Şeran ve aklen memur olduğumuz taharri-i marifetin tariki bu mudur?”⁵

Yazar, bu eleştirisini yapmakta haklıdır. Günümüzde bile eğitim faaliyetlerinin devamı için halk desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Namık Kemal, İbret gazetesinde özellikle kızların eğitimi üzerinde ısrarla durmuştur. Ona göre toplumun çekirdeğini oluşturan ailenin ilk eğiticisi annedir. Geleceğin annelerini oluşturacak olan kızlar okutulursa ve onlara iyi bir eğitim verilirse toplumumuz terakki edecektir. Bununla birlikte yazar, Avrupa'da kızları okuttukları için hemen her

² İnci Enginün, Yeni Türk Edebiyatı, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e, (1839–1923), Dergâh Yayınları, İstanbul 2006, s. 54

³ Namık Kemal, “Nüfus”, İbret, Sayı 9, 25 Haziran 1872

⁴ Namık Kemal, “İbret”, İbret, Sayı 9, 25 Haziran 1872

⁵ Namık Kemal, agm

sahada çalışan bayanlara rastlamanın mümkün olduğunu belirtmektedir. Özellikle mekteplerdeki hocaların yarından fazlasını genç bayanların oluşturduğuna dikkat çekmektedir:

“...her nevi mekteplerinde olan hocaların nisfından ziyadesi kadınlar veya daha vazih tabir olunmak istenirse yirmi beş yaşına varmamış kızlardır. Cumhuriyet reisleri, nazırlar, vükelâ-yı ümmet, generaller, memurlar, âlimler, edipler hemen ekseriyet itibariyle zevcelerini onlardan intihap ederler.”⁶

Namık Kemal, Avrupa’da kızların okumalarına ve bir işe girmelerine olanak sağlandığını belirtmekte bizde ise kızların hemen evlendirilip okumaktan mahrum bırakıldıklarını ifade etmektedir.

2. Aile

Namık Kemal, toplumun eğitilebilmesi için işe aileden başlamak gerektiğini düşünür. Ailenin eğitilmesi, toplumun temelinden eğitilmesi anlamına gelmektedir. Böylece aile yapısı düzgün bireylerin oluşturduğu bir toplumda huzur ve karşılıklı dayanışma tesis edilir. Namık Kemal, art arda sorular sorarak ve sık sık tekrarladığı *Ne zamana kadar?* Cümlesiyle toplumsal aksaklıkların çıkış noktası olarak aileyi gösterir:

“*Ne zamana kadar pederler oğlunun mutlaka kendi gibi olmasını veyahut mesela kendi mahalle imamı iken oğlu tabip olmak isterse ayıbını kara toprak örtmesini temenni edecek? Ne zamana kadar valideler kızlarını satılık matah gibi senelerce her gün bir esirci bakışlı görücünün nazar-ı muayip-cünayesine arz ettikten sonra hediyelik cariye gibi bir kerecik rızasını bile sormaya tenezzül etmeksizin kendi beğendiği bir adamın eline teslim edecek? Ne zamana kadar biraderler, hemşireler, kayınvalideler, gelinler menfaat için, inat için, zevzeklik için birbirinin etini yemeye, kanını içmeğe çalışacak? Ne zamana kadar...*”⁷

Yazar, aile boyutunda sosyal yaralarımızı dile getirirken aileleri bilinçlendirmek için çareler düşünür. Çünkü ona göre toplumun çekirdeğini, kuvve-i merkezini aile oluşturmaktadır. Böylece aile bilinçlendirilirse sosyal problemler kendiliğinden çözülmüş olacaktır. Namık Kemal, toplumumuzda aile içerisinde yaşanan sıkıntılardan bahsederek misaller getirir. O, bu sıkıntıları kişilerin çocukluk dönemlerinden itibaren yanlış eğitilmelerine bağlar:

“*Bizde aile muamelelerinden az çok bir fikir hâsıl etmek için orta halli bir efendinin hanesine girilse, câri olan ahvâle nazar-ı ibretle bakılsa ne görülür? Tabiatıyla pîş-i nazara en evvel ailenin pederi tesadüf eder; onun muamelelerine layıkıyla dikkat olunursa görülür ki, vaktiyle çocuk imiş, her türlü hevâyîç ve lezâizini hazırlayacak bir dadı veya bir beslemesi varmış, her belasını o çeker imiş. Biraz sinnini almış, evlendirmişler; dadı gitmiş yerine bacı gelmiş. Efendinin münasebetli münasebetsiz ne kadar merakı ne kadar arzusu var ise –velev ki, her biri birkaç gece uykusuzluğu, birkaç gün hastalığı, bin türlü meşakk-i cismaniyi, yüz bin türlü azab-ı ruhaniyi mucip olsun- hanım onların cümlesini yerine getirmediğçe boğazından rahatça bir lokma geçmek ihtimali yoktur.*”

Efendi, çocukluğunda, mesela bir kedi beslemiş; onunla eğlenirmiş. Teehhülden sonra kedi gitmiş; yerine bir iki çocuk gelmiş. Evvelleri kendisine yaptığı gibi, şimdi de terbiye namıyla kendinin ne kadar hevesâtı var ise çocuklarının fikir ve vicdanına intiba ettirmeye çalışıyor.”⁸

⁶ Namık Kemal, “Maarif”, İbret, Sayı 16, 4 Temmuz 1872

⁷ Namık Kemal, “Aile”, İbret, Sayı 56, 19 Kasım 1872

⁸ Namık Kemal, agm

Yazar, ailelerimizde yaşanan sıkıntıları tahlile yönelirken aile bireylerinin geçmişlerine, çocukluk dönemlerine bakar. Böylelikle sıkıntıların kaynağını bulmaya çalışır. Ailenin reisi olan babayı inceledikten sonra evin hanımının yetişme tarzı üzerinde durur:

“Hanımının da çocukluğunda bir sevgili bebeği varmış. Teehhülden sonra bebek gitmiş, yerine bir kız gelmiş; o da büyümüş, bebek nasıl hanımefendinin emrettiği yerde yatmaya mecbur ise kız da öylece hanımefendinin arzu ettiği beyin kohnuna girmekte muhtar olmuş. Nihayet teverrüm etmiş. Biçare gâh ettiğini, gâh Cenâb-ı Hakk'ın mücâzâtını düşünerek iki elini böğrüne koymuş, rahat döseğinin etrafını hazin hazin dolaşır dururmuş.”⁹

Namık Kemal bu sahneyi Zavallı Çocuk oyununda sahnelemiştir. Zavallı Çocuk'taki verimli kızın etrafında dolaşma sahnesi İbret gazetesindeki bu düşüncenin sergilenmesinden ibarettir. Anne babaların çocuklarına davranış tarzlarının sebepleri bu makalede irdelenmiştir. Toplumumuzda bugün bile rastlanabilecek bir hadisenin ortaya çıkış sebebini yazar kişilerin çocukluk dönemlerine bağlamaktadır. Namık Kemal, aileyi oluşturan fertler üzerinde durduktan sonra çocukların yetiştirilme tarzlarına dikkat çeker. Bazı babaların kendilerinin erişemedikleri makam ve mevkilere evlatlarının yetişmeleri için onları zorladıklarını belirtir:

“Pederler görüyoruz ki evladını kendi fikir dairesine hasretmek değil, kendi fikrinin erişemediği maaliyeye isâl etmedikçe bir türlü rahat edemez.”¹⁰

Namık Kemal, Osmanlı'nın son döneminde birçok ailede görülen çocuk aldırma meselesine de değinmiştir. *Çocukların ana rahminde katledilmesi* olarak değerlendirdiği kürtaj olayını *cana kıymak* şeklinde adlandırmıştır. Namık Kemal, bu tür yollara başvuranları İbret gazetesinde yayımladığı birçok makalesinde katiller olarak nitelendirmiştir:

“Acaba bir insan iki dakikalık sefası için hâsıl ettiği bir masumun daha dünyasını görmeden, daha validesinin memesini emmeden hayatına nasıl yürekle kast eder? Acaba bir valide aguşuna düştükten sonra bir kılını kopartmak için feda-yi can edeceği malum olan çiğerparesine daha cismi cisminden, canı canından ayırlmadan ne merhametsizlikle canına kıyar?”¹¹

Bu yollara başvuranların ise gerekçe olarak vatana hizmet ettiklerini söylediklerini belirten yazar, vatana çocuklarımızı öldürmekle hizmet edemeyeceğimizi belirtir:

“Ebnâ-yı vatanın teksirine çocuklarımızı daha rahm-ı maderden öldürmekle ve doğanları Körükçüoğlu macunu veya afyon şurubu ile temsil etmekle, vücutlarımızı müskirat denilen zehr-i müzmin ile helak eylemekle mi hizmet edeceğiz?”¹²

Namık Kemal aile hakkında düşüncelerini bu şekilde sıralayarak halkı bilgilendirmek istemiştir.

3. Tembellik

Namık Kemal, tembellik hakkında halkı uyarmak ve bilinçlendirmek gayesiyle makalelerinde bu konuyu sıkça ele almıştır. Yazara göre tembellikten kurtulabilirsek istikbalimizi de güvence altına almış oluruz. Böylece bizdeki asıl sosyal problemin tembellik olduğuna değinen yazar Avrupa'da seksen yaşına gelmiş insanların bile zengin olmalarına rağmen her gün akşama kadar çalıştıklarına değinmiştir:

⁹ Namık Kemal, agm

¹⁰ Namık Kemal, agm

¹¹ Namık Kemal, “Nüfus”, İbret, Sayı 9, 25 Haziran 1872

¹² Namık Kemal, “Aile”, İbret, Sayı 56, 19 Kasım 1872

“Halkın ise o kadar miknetle beraber hazinelere malik olan en büyük ashâb-ı serveti seksen yaşında olduğu halde gene mağazasına gider, akşama kadar ayaklı hizmetkâr gibi işle iştigâl eder.”¹³

Türk toplumunun Batı medeniyeti karşısında geri kalmasının arka planında ekonomik sıkıntılar ve yoksulluk değil tembellik bulunmaktadır. Namık Kemal, bir başka makalesinde vatan evlatlarına seslenir. Bu seslenişte gaflet uykusundan uyandırma edası vardır: “Ey ihvan-ı vatan, nice bu hâb-ı tenperestâne?.. İdrakten mi kaldık? Biz de bir fen öğrenmeye çalışalım... Ellerimiz tutmaz mı oldu? Biz de yeni bir şey yapalım da meydana çıkaralım.”¹⁴ Yazarın bu seslenişinde bir feryat vardır. Neden biz de Avrupalılar gibi bir şeyler üretmiyoruz, yoksa felçli hasta mıyız?, diyerek toplumu eleştirir. Ona göre bütün başarıların sırrı çalışmakta ve toplumsal barışta saklıdır. Namık Kemal, yukarıda dile getirdiği çalışma fikrini bir beytinde şöylece özetler:

*“Sana senden gelir bir işde ancak dâd lâzımsa
Ümidin kes zaferden gayriden imdâd lâzımsa”¹⁵*

Şairin *gayriden* diye tavsif ettiği grup toplumsal anlamda düşünüldüğünde *diğer insanlar* anlamına gelmektedir. Ancak kinayeli olarak düşündüğümüzde ülkeler platformunda yabancı devletler kastedilmiştir. Namık Kemal’e göre ülke içerisinde bizim evimiz neyse dünya içerisinde ülkemiz de öyledir. Geri kalmışlıktan kurtulmamızın çaresi gelişmiş ülkelerden yani *gayriden* yardım dilenmek değil çok çalışmaktır. Çalışmanın neticesinde medeniyet doğar. Ancak öncelikle halkımızı çalışmanın gerekliliğine inandırmak lazımdır. Namık Kemal, niçin çalışalım, medeniyet ne işimize yarar, sorularını soranların bulunduğunu belirtir. Halkın medeniyeti, Avrupalılaşmayı yanlış anladığını vurgular. Namık Kemal, medeniyet söylemiş, böyleymiş, olmasa ne olurmuş, niçin çalışalım ki, gibi sorulara cevaplar üretir.

“Medeniyet mermerden masnu saraylar peyda edermiş. O kadar metin binalar ecele mi methal bırakmaz? Medeniyet geceleri sokakta gaz peyda edermiş. Allah’ın güneşi zail olduktan sonra... (...) Medeniyet vapurlar, şimendiferler husule getirirmiş. İkametine bir kulübe ve maişetine iki dönüm toprak kâfi olan bir adamın üç yüz saatlik yerlere gitmeye ve beş on gün denizler içinde kalmaya ne ihtiyacı olabilir?”¹⁶

Bunun gibi onlarca soruyu sıralayan yazar makalesinin sonunda bu düşüncelerin yanlışlığını ortaya koyar:

“Evet, kargir binalar ecele mukavemet etmez. Fakat yanmaya yıkılmaya karşı durur. Letafet ve ma’uriyetle birkaç karın evlada kalır. Evet, geceleri işsiz bir adam için muttasıl ailesini terk edip de sokaklarda eğlence taharri etmekte bir letafet yoktur. Fakat gaz olan yerlerde ashâb-ı sây ve ticaret, geceleri de altı yedi saat kendi işiyle veya alışverişiyle meşgul olur ve bu suretle ömrü üzerine bir ömür daha katar. Şimendifer veya vapur ile birkaç yüz saatlik yerlere giden veya birkaç gün deniz üzerinde çalkalananlar ise ta cihanın öbür tarafına giderler ve havayic-i hayatı getirirler, vatandaşlarının ayağına isâl ederler.”¹⁷

Görüldüğü gibi Namık Kemal halk arasında yanlış bilinen medeniyeti anlatmaktadır. O, tembellikten kurtulmak için işe aileden, daha sonra toplumdan başlamak gerektiğini düşünür. Toplumun bilgilendirilmesini ve böylece gelişmek için yeni adımlar atabileceğimizi düşünür.

¹³ Namık Kemal, “Terakki”, İbret, Sayı 45, 12 Kasım 1872

¹⁴ Namık Kemal, agm

¹⁵ Önder Göçgün, Namık Kemal’in Şairliği ve Bütün Şiirleri, AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 66

¹⁶ Namık Kemal, “Medeniyet”, İbret, Sayı 84, 1 Ocak 1873

¹⁷ Namık Kemal, agm

Yazar, her şeyi devletten beklemenin yanlış olduğunu belirterek toplum olarak el ele verip çalışmalı ve yeni teşebbüsler yapmalıyız, der ve bu fikrini destekleyici bir misaller verir:

“Belki birtakımı bir yere toplanırlar, bir fabrika veya fabrika olmazsa ufacak bir tezgâh peyda ederler. Onda kazandıkları para ile ufacak bir şirket, onun kârıyla da ufacak bir banka teşkiline iktidar hâsıl edebilirler. Bu hâsıl olduktan sonra kendilerinde zenginliğin başlaması tabiidir. Yoksa iptida zenginleşmek sonra fabrika, sonra mektep yapmak murat olunursa bizce vusûl-ı maksat için kimya ve defîne aramaktan başka çare yoktur.”¹⁸

Yazar yukarıda sıraladığı kalkınma çarelerini Avrupa'daki gözlemlerinden hareketle dile getirmiştir. Avrupa'da gözlemediği ve bugün ülkemizde “Yap-İşlet-Devret” modeline dönüşen sistemi bir asır önceden dile getirmiştir. Bu sistemin işlemesi için de çalışmalı, tembellikten kurtulmalıyız. Maddi imkânsızlıkları bahane ederek çalışmayan insanlara çözüm teklifleri sıralayan yazar, zenginliğin temelinde çalışmanın yattığını dile getirmiştir.

4. Avrupa ile Mukayesemiz ve Geri Kalmışlığın Tenkidi

Namık Kemal, Osmanlının son dönemlerinde halkın Avrupalılaşmayı yanlış anladığını ve kültürel yozlaşmanın gelişme, terakki olarak algılandığını belirtmiştir. Yazar, önce olması gerekenleri sıralamış, sonra da bizdeki duruma dikkatleri çekmiştir. Gelişmiş ülkeleri tasvirlerinde gözlem gücü kuvvetli olan yazarın Avrupa'daki intibaları mevcuttur:

“...Kundura boyası yapar bir adam vasiyetnamesinde fukaraya yirmi bin lira bırakıyor. Bu saadet yalnız Londra'ya değil Fransa'nın, Almanya'nın, İsviçre'nin, Amerika'nın derecât-ı mütefavite ile her tarafına şamildir. (...) Fabrikalarına girilse dehşetten tüyler ürperir. İşleyenler makine değil, güya dağ parçası kadar bir dîv-i aheninbedendir ki ağzından ateşler püskürerek ve her uzvu hareket ettikçe başka bir sada-yı müthiş peyda ederek, kendini zincir-i hükmüne esir eden melek'ül-aklın gece gündüz bilâ-ârâm infaz-ı fermanına çalışır.”¹⁹

Namık Kemal, Avrupa'yı tasvir ederken fabrikalardan ve sürekli çalışan insanlardan bahseder. Avrupalıların sürekli çalıştıklarını ve asıl batılılaşmanın aslında çalışmadan ibaret olduğunu anlatmaya çalışır:

“Keramet-i marifet oralarda demiri altına, kömürü gümüşe tahvil eylemiş, o iki cevheri bulmak için amak-ı zemine iniyorlar. Bahr-i Muhit'in altında bir ufak kaza kadar yerler açıyorlar, içinde dört beş bin kişinin iskânına kâfi köşelere gazlı, sokakları muntazam kasabalar yapıyorlar, etrafında kara vapurları işletiyorlar.”²⁰

Yazara göre Avrupalılar sadece çalışkanlık yönüyle değil adaletli davranma konusunda da bizden ileridedirler. Avrupa mahkemelerinde hâkimler herkese aynı mesafede dururlar:

“Hele parlamentonun verdiği ahkâmı tatbik eyleyen memur olan mahkemelerde hâkimler görülür ki tarafeyne sorulsa insaf ve adaletlerine pederlerinin şefkat-i übüvvetinden ziyade istinat ederler.”²¹

Bu davranış biçimi Avrupa'nın o devirdeki gelişmişlik düzeyini göstermektedir. Yazar, gelişmiş batılı ülkelerin yollarını, köprülerini ve trenlerini tasvir ettikten sonra bizim memleketin neden mamur edilmediğini anlatır. Bizim mamur olmamız için yapmamız gerekenlere atıfta bulunur:

¹⁸ Namık Kemal, “İbret”, İbret, Sayı 3, 18 Haziran 1872

¹⁹ Namık Kemal, “Terakki”, İbret, Sayı 45, 12 Kasım 1872

²⁰ Namık Kemal, agm

²¹ Namık Kemal, agm

“Memlekette esbâb-ı mamuriyet yok denilecek... Yapmamışız ki olsun. Avrupa, caddeleriyle, limanlarıyla, şehirleriyle, kasabalarıyla halk olmadı ya! Bir iki yüz sene evvel oranın da bizim memlekette hiç farkı yoktu. Say ile orada vücûda gelen şeyler burada niçin yapılmasın? Halkımızda servet yok denilecek... İbret’te birkaç kere beyan etmiş idik ki sayı, servet vücûda getirmez; serveti say vücûda getirir.”²²

Yazar, Avrupa’nın gelişmişlik düzeyine ulaşmasına gerekçe olarak halkın çok çalışmalarını gösterir. İcatları ve ıslahatları uykusuz geceler ve rahatı terk etmekle başarmışlardır:

“...ve bu türlü icat ve ıslah uğrunda dünyaya bir gelenlerden sayılmaya layık kaç bin sahib-i kemal kaç seneler gecelerde uykusunu, gündüzlerde rahatını terk etmiştir.”²³

Avrupa bu şekilde gelişmiştir. Bizim de aynı zahmetli yoldan geçerek ilerlememiz gerekmektedir. Yazar, hemen bütün makalelerinde bu görüşü savunmuştur. Ona göre zenginlik, başarı, ilerleme hep çalışmanın neticesidir. Makalelerinde Avrupa’nın ilerlemişliği, bizim ise geri kalmışlığımızın mukayesesi hep çalışma ekseninde döner durur. Ancak yazar, sadece çalışmanın yeterli olmadığını, planlı, projeli çalışmanın ilerlememizi hızlandıracağını vurgulamıştır. Stratejik gelişme planları hazırlarken bugünün kriterlerini ve hedeflerini değil yıllar sonrasının hedeflerini belirlememiz gerekmektedir. Sistematik düşüncenin toplumumuzda var olmadığından yakınan yazar, her işimizde günlük değil belki asırlık planlar yapmamız gerektiğini vurgular. Bu fikrini ispat etmek için Avrupa’dan deliller sıralar. Avrupa’da insanlar yüzyıllar sonrası için bugünden çalışmaktadırlar:

“Onlar da bizim gibi bir dakika sonra yaşayacağını sahihan bilmez ve nihayet yüz seneden ziyade yaşayamayacağını yakinen bilir birer mevcûd-ı fâni iken dünyaya kazık çakacak surette taştan yontulmuş ve belki demirden dökülmüş saraylarda oturmaya çalışıyorlar. (...) Onlar beş yüz sene sonra makinelerini idare için iktiza eden kömürün şimdiden tedarikine çare düşünüyorlar. Biz, beş gün sonra midemizin hareketi için kat’iyyü’l-vücûp olan gıdanın esbâb-ı istihsalini bile düşünmüyoruz. Onlar iktiza ederse kendi karınlarını aç bırakıyorlar, çocuklarının fikrini besliyorlar. Biz, düğünde ahbaba ziyafet verememek korkusuyla çocuklarımızı mektebe başlatmıyoruz da nimet-i marifetten mahrum ediyoruz.”²⁴

Avrupa ile aramızdaki gelişmişlik uçurumunu sebepleriyle açıklayan yazar bu düşünceleriyle toplumsal tenkitlerini yapıcı bir üslup kullanarak dile getirmiştir.

5. İç Çekişmelerimiz ve Dayanışma Yoksunluğu

Namık Kemal, toplumumuzda sıklıkla rastlanan iç çekişmelerin sosyal terakkiye engel teşkil ettiğini belirtmiştir. Toplumun en alt tabakasından en üst kısmına kadar her yerde iç çekişmelerin var olduğunu ifade eden yazar bu durumun yanlışlığını belirtmek için tarihten misaller getirir. Özellikle asayiş sağlamak bahanesiyle muarızlarını katleden nice vezirlerin, sultanların boş yere kan döktüklerini dile getiren yazar bu davranışların hiç kimseye bir yarar sağlamadığını belirtir:

“...mesela bir vezir peşinde birkaç bin kişi taşımak veyahut gittiği bir memlekete şiddet-i şekimesini irae için eline geçen birkaç bigünahı ağaçlara, köşe başlarına asmak gibi efâlde birçok garâib ve mezâlim zuhur ettiği hâlde kavâid-i şeriyeyi savn-ı ilahide bıraktılar.”²⁵

²² Namık Kemal, “Vatan”, İbret, Sayı 121, 22 Mart 1873

²³ Namık Kemal, “Terakki”, İbret, Sayı 45, 12 Kasım 1872

²⁴ Namık Kemal, “İstikbal”, İbret, Sayı 18, 8 Temmuz 1872

²⁵ Namık Kemal, “Bir Mülâhaza”, İbret, Sayı 4, 18 Haziran 1872

Tarihte yapılan yanlış davranışlara dikkat çeken yazar geleceğimizi güvence altına almak için başkalarının haklarını çiğnemenin yanlışlığına değinir. Ona göre iç çekişmelerle ve başkalarını güçsüz bırakarak ilerlememiz mümkün değildir. “*Temin-i istikbal gayrın zaafını temenni ile olmaz; istihsal-i kuvvetle olur.*”²⁶ Kuvveti temin ettikten sonra birlik içerisinde olmamız gerekir. İçeride birliğimizi sağlamak için de dürüst ve güvenilir olmalı; her zaman hakikati söylemekten çekinmemeliyiz. Özellikle milleti yanlış bilgilendirip farklı mecralara sürüklemek birlikteliğimize zarar verebilir:

“*Hülasa itikadımızca bir adam bir diğerini sever veya sevmez. Fakat o sevdiği veya sevmediği zat gerek peder veya birader gibi en yakın akrabasından olsun, gerek yüzünden mazarrat görülmüş en şedit husemasından bulunsun, efkâr-ı umumiye karşısında onun ahvali muhakeme etmek istenilince hakikati o türlü infialat-ı nefsanîye altında ezdirmek ve bu suretle bir zattan intikam veya başka bir şey almak için milleti iğfale çalışmak namus ve vicdanını en ziyade ihlal eden ahlak-ı seyiyedir.*”²⁷

Yazar, iç çekişmelerimizin terakkimize engel olduğu görüşündedir. Yazar, neden birlik olamadığımızı kendi kendine sorular sorarak sorgulama yoluna gider:

“*Ya biz vatanımız içinde hukukça müsavi, menfaatçe müşterek bulunduğumuz halde lisan ve mektep daiyesiyle niçin birbirimizden ayrılmak isteyelim?*”²⁸

Yazar, Avrupa ve Amerika’dan örnekler vererek bizim de birlik olmamız gerektiğini savunur:

“*İsviçre ve Belçika’da müteaddit lisanlar söylenmekte; Amerika’ya her sene kırk lisan söyler adamlar giderek ertesi yıl kırk yıllık yerli hükümüne girmekte iken...*”²⁹

Bizim tarihimiz, kültürümüz, coğrafyamız aynı olmasına rağmen birlikten ayrılmamızın akıl kârı olmadığı meydandadır. Yazar, bu görüşünü bir atasözyle destekler ve ardından misaller verir:

“*Mesail-i umumiyededir ki kuvvetin tezayüdü teavünün tezayüdü ile hâsıl olur. Hatta yalnız cihan-ı insaniyetin değil, avâlim-i maddiyatın bile rabita-yı intizamı eşya beyninde mevcut olan aheng-i ittihatıdır. Bir koca fabrikanın en küçük bir çarkı bozursa umum edevatına hâlel gelir; Zühâl’in en küçük bir şatırı yerinden oynasa bizim şemsimizin tedvir ettiği avalim belki bütün bütün herc ü merc olur.*”³⁰

Cansız addedilen varlıklarda bile bir düzen ve işbirliği içerisinde çalışma görülürken aynı devletin çatısı altında dayanışmadan yoksun ve iç çekişmelerle yaşamamız, dünyanın bile dengesini bozabilecek nitelikte zararlı bir davranış biçimi olur. Yazar, bu görüşlerini birçok makalesinde savunmuştur.

6. Çevre Kirliliği ve Sosyal Bilinçlenme

Namık Kemal, İstanbul ve taşrada gördüğü çevre kirliliğini tenkit etmiştir. Ayrıca çevre bilincinden yoksun insanları eleştirerek olması gerekenleri sıralamıştır. Yazar bu eleştirilerinde kirli İstanbul ve Anadolu tasvirleri yapar:

“*Mahalle ve hanelerin pisliği pek göz önünde olan şeylerdendir. İstanbul’da sokaklar vardır ki köpek leşlerinin ve sair bin türlü mundarlıkların istilası cihetiyle bir taraftan bir tarafına*

²⁶ Namık Kemal, “Bir Mülhaza”, İbret, Sayı 2, 15 Haziran 1872

²⁷ Namık Kemal, “Garez Marazdır”, İbret, Sayı 19, 9 Temmuz 1872

²⁸ Namık Kemal, “İmtizac-i Akvam”, İbret, Sayı 14, 2 Temmuz 1872

²⁹ Namık Kemal, agm

³⁰ Namık Kemal, “İttihad-ı İslâm”, İbret, Sayı 11, 27 Haziran 1872

geçilmez. Taşrada memleketler vardır ki lağımları en büyük caddesinden akar. Hâlbuki bu müzahrefatın defî için istikbali beklemeye mecbur değiliz.(...) Fakat hanelerimiz de sokaklarımızdan pek aşağı kalmıyor. Herkesin evini de devlet mi tathir etsin?"³¹

Herkesin evini devlet temizleyemeyeceğine göre her hane halkı kendi evini ve evinin önünü temizlemekle mükellef olmalıdır. Yazar, görmek istediği tabloyu Avrupa'dan hareketle tasvir eder. Avrupa'da renkli mesire yerleri ve fiskiyelerle çevrili bahçeler vardır:

"Gündüzleri fiskiyelerden feveran eden sular nurdan yapılmış bir minare şeklini alır.(...) Nûr-ı nazar bahçesinin bir başından bir başına bitap olarak yetişir. Öyle bir bahçe ki riyaz-ı huldu temaşaya muktedir olan bir adam bu dâr-ı mihnet içinde ondan mükemmel bir taklidini yapmaya muktedir olabilmesi meşkûttür."³²

Yazar, çevre temizliğine, özellikle de park, bahçe ve sokakların tertipli olmasına dikkat etmek gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca bizde evlerin görüntüsü de bozuktur. Fakirlik adeta evlerin biçimlerine aksetmiştir. Yazar bu düşüncesini tablolaştırır:

"Fakr u zaruret ve ıstırâb u mezellet her köyün ve belki her evin toprak duvarlarında ve çürük tahtalarında yeni mezarlara ve eski tabutlara yakışacak kadar hail ve siyaha mail bir kirli renk ile tasvir olunmuş görünür."³³

Namık Kemal, topluma ayna tutarak olması gerekenle var olan vaziyetin mukayesesini yapar. Özellikle sağlıklı yaşam konusunda bilgiler veren yazar işe temizlikten başlar. Öncelikle sokaklarımızın düzenli olarak temizlenmesi gerekmektedir. Çevre kirliliğinin olduğu her yerde hastalıkların artacağını dile getirerek buraların temizlenmesi gerektiğinden bahseder. Yazar, bu tenkitlerini sıraladıktan sonra özellikle İstanbul'un bir hamlede Londra gibi olamayacağını, Rumeli'nin de birkaç küçük çabalama ile Paris'e benzeyemeyeceğini belirtir:

"Evet, şöyle birkaç sene içinde İstanbul'u Londra veya Rumeli'yi Fransa haline getirmek mümkün olmadığını biz de biliyoruz. Fakat mademki Avrupa bu hale iki asır içinde gelmiş ve mademki esbâb-ı terakkice onlar mucit olmuş, biz o vesaiti hazır bulacağız."³⁴

Namık Kemal, çalışma ve gayret ile kısa zamanda Avrupa'dan daha tertipli şehirlere sahip olabileceğimizi vurgulamaktadır.

7. Toplumsal Huzursuzluk ve Demokrasiden Yoksunluk

Namık Kemal, sosyal tenkitlerini sıralarken okuyucularını bilgilendirmeyi de ihmal etmez. Ona göre toplum olarak istikbali hedefleyerek yaşamalıyız. İstikbali yakalamak ise toplumsal huzuru sağlamakla mümkün olabilecektir. Yazara göre memleketin evleri bir evin odaları gibidir. Bu odalarda huzur olursa saadet ortaya çıkar:

"Bir mülkün evleri bir evin odalarına benzer; her odasında bir nefret-i daimiye ve kavga-yı ruzmerre cari olan hanelerde rahat mı olur? Mamuriyet mi kalır? Saadet mi husûl bulur?"³⁵

Yazar, özellikle ülkemizde yaşayan farklı ırk ve mezhep mensuplarının vatanımız için tehlike değil bir kazanç olduğunu vurgular. Öyle ki her farklı etnik topluluk bir orkestrada farklı enstrümantallerin bulunması gibi sosyal ahenge hizmet edecektir:

³¹ Namık Kemal, "Nüfus", İbret, Sayı 9, 25 Haziran 1872

³² Namık Kemal, "Terakki", İbret, Sayı 45, 12 Kasım 1872

³³ Namık Kemal, "Rumeli Demiryolu'nun Akdeniz'le Olan Münasebatına Dair Bazı Malumat", İbret, Sayı 49, 9 Kasım 1872

³⁴ Namık Kemal, "Terakki", İbret, Sayı 45, 12 Kasım 1872

³⁵ Namık Kemal, "Aile", İbret, Sayı 56, 19 Kasım 1872

“...hâsılı cemiyetimiz her uzvuna natıkiyet gelmiş bir vücuda benzeyecek, ihtilafımız bir çalgı takımının makamında görülen ihtilaflar gibi daima bir hüsn-i ahenge hizmet edecek.”³⁶

Namık Kemal toplumumuzda yaşayan farklı ırk ve din mensuplarının bir ahenk içerisinde yaşamaları gerektiğinin altını çizmiştir. Böylece sosyal huzur tesis edilmiş olunacaktır. Yazar, *Vefâ-yı Ahd* adlı makalesinde Osmanlı toprakları içerisinde yaşayan farklı milletlere tarihten misaller getirerek ecdadımızın onlara yaptığı iyiliklere dikkat çekmiştir. Diğer milletler bir yeri ele geçirince katliamlar yaptıkları halde Osmanlılar fethettikleri yerlere diğer ülkelerin uygulamalarından farklı olarak ilim ve medeniyet götürmüşlerdir. Eski devirlerde birbirine düşman devletler bir bölgeyi ele geçirdiklerinde masum çocukları bile katlederlerdi. Osmanlı askerleri ise yeni bölgeler fethederken ele geçirdiği bölgenin insanlarına şefkatle muamele etmişlerdir. Böylece fethedilen yerlerdeki insanlar sosyal adaletimizi görüp benimsemişlerdir:

“Tarihçe bir garib temaşadır ki devletlerin zaman-ı zuhurunda düşmanlar ara sıra bir köyü basmaya muktedir oldukça cebr ü şiddetle kadınların karnını yarar, henüz gözünü açmış ve fakat dünya görmemiş masumları ifna ederlerdi. Osmanlılar her gün şehirler fethettikçe ellerine geçen çocukları (cebr ü şiddetle değil) ilm ü şefkatle terbiye eder, vatanın evladını teksir ederler idi.”³⁷

Namık Kemal, Osmanlı'ya ihanet etme düşüncesinde olanları uyararak geçmişte size yapılan iyiliklere karşı vefa gösterin ve Osmanlı topraklarında birlik olun, demektedir. Devleti oluşturan farklı milletler vefalı olursa toplumsal birlik ve huzurun sağlanacağını belirten yazar fikri ayrılıkların ise yararlı olacağını savunmaktadır. Çünkü fikirlerin çatışmasından hakikat şimşegi çıkacaktır. Fikirlerin çarpışması ise demokratik ve katılımcı bir biçimde yapılmalıdır. Yazar, düşüncesini desteklemek için medenî milletlerdeki uygulamaları dile getirir:

“...füllerini tabiata tevfiik ile melûf olan memalik-i mütemeddine halkı hükümetin galeyân-ı umûrunu dahi daima meydan-ı bahse atarlar. Vaz'-ı nizam eden meclislerini halka açık tutarlar. Gerek vaz' edecekleri nizamâtı ve gerek teferruât-ı idâreyi gazetelerin lisan-ı muhaveresine düşürürler. Bu suretle kırk elli bin ashâb-ı kemâlin efkârını hülâsa ederler de ona göre iş görürler.”³⁸

Namık Kemal, bizde demokratik düşünce sisteminin henüz yerleşmediğinden katılımcı bir sosyal yapının henüz teşekkül etmediğini belirtir. Yazar, yukarıdaki makalesinin devamında toplumdaki bütün bireylerin fikir alışverişinde bulunmaları ve işlerini ona göre tanzim etmeleri gerektiğini savunmuştur.

SONUÇ

Namık Kemal, Avrupa'dan döndükten sonra İbret gazetesinde yazarlık yapmış ve bu gazetede sosyal alanda gördüğü aksaklıkları sıralamıştır. Sosyal problemleri sadece göstermekle kalmamış bunlara çözüm önerilerini de sunmuştur. Namık Kemal'in İbret'te sıraladığı fikirleri onun daha sonra edebî mahsullerinde ileri sürdüğü fikirlerinin nüvesini oluşturmaktadır. Yazar, bu düşüncelerini sistematik bir plan dâhilinde kaleme almış ve İbret'in ilk sayfalarında okuyucularına sunmuştur. Gazetede yazıların büyük çoğunluğu sosyal meselelerle ilgilidir. Ancak Namık Kemal, sadece 19. Asrı ilgilendiren sosyal bozukluklara değil toplumumuzda yüzyıllardır var olan ve müzmin bir hastalık gibi çağları aşır gelen sosyal eğitim, aile, tembellik, kültürel yozlaşma ve modernleşme gibi sosyal problemlere değinmiştir. Yazarın günümüzde bile devam eden bu problemlere sunduğu çözüm önerileri çağları aşır gelen teklifler olarak bakıldığında sistemli ve dikkate değer olarak değerlendirilebilir.

³⁶ Namık Kemal, “Vatan”, İbret, Sayı 121, 22 Mart 1873

³⁷ Namık Kemal, “Vefâ-yı Ahd”, İbret, Sayı 7, 10 Haziran 1872

³⁸ Namık Kemal, “Barika-i Hakikat Müsade-i Efkdardan Çıkar”, İbret, Sayı 98, 9 Ocak 1873

KAYNAKÇA

- ENGİNÜN İnci, **Yeni Türk Edebiyatı, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e, (1839–1923)**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2006.
- GÖÇGÜN Önder, **Namık Kemal'in Şairliği ve Bütün Şiirleri**, AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999.
- Namık Kemal, "Aile", **İbret**, Sayı 56, 19 Kasım 1872.
- Namık Kemal, "Barika-i Hakikat Müsademe-i Efkârdan Çıkar", **İbret**, Sayı 98, 9 Ocak 1873.
- Namık Kemal, "Bir Mülâhaza", **İbret**, Sayı 4, 18 Haziran 1872.
- Namık Kemal, "İbret", **İbret**, Sayı 3, 18 Haziran 1872.
- Namık Kemal, "İstikbal", **İbret**, Sayı 18, 8 Temmuz 1872.
- Namık Kemal, "Maarif", **İbret**, Sayı 16, 4 Temmuz 1872.
- Namık Kemal, "Medeniyet", **İbret**, Sayı 84, 1 Ocak 1873.
- Namık Kemal, "Moda", **İbret**, Sayı 95, 16 Ocak 1873.
- Namık Kemal, "Nüfus", **İbret**, Sayı 9, 25 Haziran 1872.
- Namık Kemal, "Rumeli Demiryolunun Akdeniz'le Olan Münasebatına Dair Bazı Malumat", **İbret**, Sayı 49, 9 Kasım 1872.
- Namık Kemal, "Terakki", **İbret**, Sayı 45, 12 Kasım 1872.
- Namık Kemal, "Vatan", **İbret**, Sayı 121, 22 Mart 1873.
- Namık Kemal, "Vefâ-yı Ahd", **İbret**, Sayı 7, 10 Haziran 1872.
- TANPINAR Ahmet Hamdi, **Edebiyat Üzerine Makaleler**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000.